

“Sea drawings” by Dniprova Chaika: poetics originality”

In this article is investigated the author's originality of poetry in prose of the Ukrainian writer from the beginning of the XX century Dniprova Chaika.

Key words: *poetry in prose, author's style, metrical language, means of a trope, morphological effects, poetic syntax.*

УДК 801.82:821.161.2 Юрій Винничук

Рябченко М.М., асист., к.філол.н.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ МАСКИ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА

У статті розглянуто творчість сучасного українського письменника Ю. Винничука. Аналізується концепт маски як прийом, який постійно використовує автор у своїй прозі.

Ключові слова: *маска, іронія, сатира, стьоб, містифікація.*

Постать Юрія Винничука в сучасній українській літературі є досить помітною, а його творчий доробок – значний та різноманітний. Причому це не лише авторські збірки малої прози, повісті та романи, а й укладені та відредаговані ним антології української романтичної і готичної фантастики, казок, краєзнавчих книг «Легенди Львова», «Кнайпи Львова», «Тасмниці львівської кави», збірки поезій маловідомих та невідомих поетів періоду розстріляного відродження тощо. Як зазначають Т. Кохановська та М. Назаренко: «Винничук – взагалі фігура настільки багатогранна, що може вважатися «сам-собі-літоб'єднанням» [Кохановская, Назаренко 2011].

Відомий Винничук і своїми численними містифікаціями, частину з яких він розвінчав сам, а частина продовжує побутовати в літературних колах під виглядом дійсних фактів, сам же письменник жартує, що їх розкриття буде залежати від того, «хто швидше помре: чи я, чи той, кого я містифікував» [Винничук 2011]. Чи не найвідомішими містифікаціями можна вважати «Плач над градом Кия» Ріангабара і «Пісню світову» Анни Любовичівни, що були надруковані як віднайдені тексти XIII та XVII століть відповідно. Вони були настільки вдалими, що увійшли до поважних наукових видань, і, врешті, Винничук вирішив розкрити їх сам, оскільки жоден науковець не зміг того зробити.

Наступною спробою містифікування стала повість «Житіє гаремне», у ній письменник розвінчує образ Роксолани, навколо якого в українському суспільстві й літературі зокрема поступово витворився певний культ. Сам автор стосовно цього твору зазначає, що ніяких глибокодумних підстав для містифікації не було, він хотів створити скандал та «роздраконити тодішнє болото, застій, що почав утворюватися. Настала незалежність, і почалося витворення якихось міфів про українську ідентичність» [Винничук 2011].

Розвінчуючи у своїх творах численні міфи в українській історії та літературі (як ті, що побутують давно, так і ті, що з'явилися нещодавно), Юрій Винничук у той же час витворює численну кількість власних, змушуючи читача віднайти їх у своїй прозі та спробувати відокремити істину від фантазії. Таким чином, у багатьох творах автора постійно присутня гра, як одна з провідних функцій літератури.

Найсерйознішим Винничук був у своїх ранніх творах (це оповідання зі збірки «Спалах» (1990) та повість «Ласкаво просимо в Щуроград» (1992)): політична сатира та прозора алюзія на тоталітаризм Радянського Союзу (оповідання «Літопис від равлика», власне повість-антиутопія «Ласкаво просимо в Щуроград»), алегорична притча (оповідання «Приблуда»), алюзія на здегуманізований світ та воєнну диктатуру (оповідання «Спалах») – ці та інші не менш важливі питання є провідними для тогочасного прозового доробку.

Проте не можна сказати, що в подальших творах письменник тільки тим і займається, що просто бавиться та містифікує читача. Як правило, Винничук вдало поєднує в одному творі іронію та пародію із серйозною проблематикою, приперчуючи це все еротизмом (який, до речі, теж є часто іронічним). При цьому іронічно-пародійний та еротичний елементи висуваються на перший план, а тому пересічний читач просто не помічає ті важливі питання, які також піднімаються у прозі письменника, й звинувачує останнього у порнографії, зневазі до жінок, а П.Загребельний свого часу навіть назвав Винничука «геростратом української історії».

«Повторюваність деяких образів у творі (чи в різних творах одного письменника), безперечно, дає змогу говорити про відповідну концепцію авторського світосприймання. Навіть якщо автор не зумисне вводить ті чи ті образи в художній текст, то вони – у вигляді думок, вражень чи ідей – активно функціонують принаймні на рівні його підсвідомості й зумовлюють появу домінантних понять чи мотивів [...] у творчості письменника, імпліцитно апелюючи до авторської інтенції» [Гірняк 2008, 198]. Можна констатувати, що у творчості Юрія Винничука постійно присутні дві маски: блязня й героя-коханця. Причому ці маски часто накладаються одна на одну.

На мою думку, вперше маска блязня з'являється в оповіданні «Ги-

ги-и», що є яскравим зразком чорного гумору в українській літературі. П'ятнадцятилітній наратор з дитячою безпосередністю розповідає про свою сім'ю маргіналів, у якій мати намовляє дітей прискорити смерть батька, а по смерті чоловіка займається проституцією; дідो обкрадає чужі курники, після того ж, як його побили настільки, що він зліг, сімейство допомагає піти на той світ і йому; пізніше члени родини починають займатися бізнесом: відкривають шинок, у якому страви готують із клієнтів, яких було вбито вночі. Все це закінчується «героїчною» смертю всіх родичів, які брали участь у гешефті, а потім намагалися відбитися від міліцейського загону, що штурмував будинок. Оповідач же потрапляє до психіатричної лікарні, оскільки йому вдалося вдати із себе божевільного. У даному оповіданні маска блазня допомагає не сприймати жахливі події настільки гостро, як би то могло бути в реалістичному творі, а нібито невинна розповідь підлітка сприймається саме як блазнювання.

Оповідання «Кульпарків, або Ги-ги-и-2» тематично є продовженням «Ги-ги-и», хоч воно й було написано значно пізніше. Тут вже знайомий читачу наратор розповідає про своє життя в божевільні і, зокрема, про те, що міська рада вирішує відкрити виборчу дільницю на території лікарні. Ця подія набуває символічності – божевільня стає алюзією на країну, народ якої є хворим на голову. В оповіданні наявні різні види комічного: іронія, чорний гумор, який переходить у гротеск, стьоб. А блазень-оповідач сприймається як єдина здорова людина. Таким чином, маска дещо змінює свою конотацію.

Використовуючи авторську маску, письменник навіть є реципієнту «власне іронічне розуміння, бавиться своєю маскою, піддає сумніву проблеми вимислу, авторства, постає у ролі трикстера, який не лише висміює нормативи класики й шаблони маскультур, а й глузує над «наївними» уявленнями читача про літературну дійсність, над його рецептивною практикою» [Літературознавча енциклопедія 2007, 26]. Саме цим і займається Винничук у таких наступних творах як «Мальва Ланда», «Весняні ігри в осінніх садах», «Груші в тісті».

У романі «Мальва Ланда» роль провідного блазня належить головному герою Бумблякевичу – капловухому невдасі-курдуплику, який все життя був під ковпаком у недремної матусі, а тому ще і в сорок років не позбавився своєї цноти. Зовнішність не давала йому шансів закрутити реальний любовний роман, а тому він вигадує для відчпного уявну жінку – Мальву Ланду – й починає розповідати матері всі подробиці свого вигаданого роману, проте й сам потроху захоплюється цією вигадкою. Мальва Ланда стає для нього мрією, яка змінює все подальше життя. Одного разу Бумблякевич дізнається, що жінка з таким ім'ям дійсно існувала – це була поетеса 1930-х років, яка всти-

гла видати дві збірки, а після приходу «советів» зникла. Пошуки приводять героя на міську сміттярку, де й починаються його пригоди. Винничук-містифікатор і в цьому романі не зраджує себе: ім'я Мальва Ланда насправді належало реальній радянській правозахисниці та учасниці Гельсінської групи в Росії Мальві Ноевні Ланді, а, окрім того, редактором поетичних збірок героїні роману став Остап Грицай – дійсно український літератор та перекладач.

Свого часу Я. Голобородько охарактеризував роман «Мальва Ланда» як «гіперхимерно-авантюрно-сексуальну» [Голобородько 2006, 91] прозу і з ним неможливо не погодитися. Сміттярка постає як паралельний реальному світові простір зі своїми законами життя: тут існують витворені зі сміття різноманітні створіння – клаки, що народжуються з вичесаного волосся; дротяні удави, які складаються з безлічі скручених дротів та кабелів, і здатні задушити людину, якщо та не почне виголошувати псевдоновини; старі панчохи перетворюються на величезних п'явок – п'янох; повсюди пурхають майтелики – комахи, що утворилися зі старої спідньої білизни; а ще ж є русалки, єдиногоги й навіть справжнє Море Борщів. Не менш химерними є й люди, які також населяють сміттярку. Більше того, остання постає як справжній осередок українського державотворення, а також координаційний центр революційних рухів багатьох поневолених народів у різних країнах світу. Княгиня Дагмара фон Шруботяг та її син Теодор, які є правлячою верхівкою сміттєзвалища, ведуть постійні міжнародні переговори про надання допомоги по відновленню монархії в Україні, адже вони є потомками Габсбургів. Генерал пан Джавала провадить постійну підпільну підривну роботу: «цілих п'ятдесят з гаком літ не складає зброї, організовує партизанські акції, чинить усе, аби ворог постійно перебував у напрузі. Тиждень тому, наприклад, його боївка підірвала колію на відтинку Львів – Красне» [Винничук 2012, 47].

Іронія в тому, що перед нами всього-на-всього сміттєзвалище – своєрідне символічне відображення світу, адже «за продукуванням високоякісного сміття ми обігнали вже всі країни Європи» [Винничук 2012, с. 63]. А, отже, сміттярка є водночас і акцентацією проблеми забруднення навколишнього середовища, і іронією щодо невдалих потуг політичної верхівки реальної України розбудувати європейську державу. Маска ж блязня при цьому вже властива не лише одному Бумблякевичу, а й усім іншим героям.

Для Бумблякевича сміттярка виявляється місцем, де втілюються в життя всі його бажання, і в першу чергу сексуальні. Потрапивши в інший світ, він, на диво для себе, стає жаданим для кожної жінки, як для потворних (карлиці Емілія, Лідія, Соломія), так і для красунь. За М. Бахтіним, постать блязня в романі слугує для оприявлення «специфічно непублічних сфер життя, наприклад, статевої, – це найдревніша функція блязня» [Бахтін 1975, 311]. У

«Мальві Ланді» описуються всі можливі види сексу, включаючи перверсії (кохання втрюх, зоофілія, педофілія, некрофілія, Лютецію ж можна до певної міри вважати трансвеститом, адже вона має чоловічу голову та жіноче тіло). Таким чином, Бумблякевич поєднує дві маски: блазня й героя-коханця.

Останнім часом у літературознавстві як термін все активніше використовується сленгове слово «стьоб». Як зазначає О. Поліщук, «стьоб не претендує на статус окремого, тим паче нового стилю чи жанру в літературі, а виступає своєрідним різновидом, відтінком пародії, іронії», характерним для нього є забарвлення знущально-іронічними та цинічними інтонаціями й перекодування дійсності (зокрема пострадянської) у карикатурний простір [Поліщук 2009, 71]. Роман «Мальва Ланда» всуціль стьобний, іронічний та пародійний. Винничук висміює численні національні кліше та новітні міфи: пафос та ідеалізацію представлення збройної боротьби за незалежність; різноманітні псевдотеорії походження українців (у романі вчені доводять, що козаки походять від половців, до того ж вони займаються вирощуванням бананів, щоби годувати ними турів); гастрономічні стереотипи – червоний борщ у творі є «всюдисущим» тощо. Розділ «Містечко С.» спочатку прочитується як антиутопія, але поступово розповідь зводиться до театру абсурду (різні ролі, які грає пан Ліндер; засудження Бумблякевича до страти як італійського шпигуна та його «чудесний порятунок» за допомогою того, що родині комісара вдалося переконати останнього в тому, що страта відбулася ще вчора, а Бумблякевич ніякий не Бумблякевич, а пан Ціммерман, який хоче одружитися з Ольською; гості-мерці і т.д.). Апофеозом цього абсурду є зрив операції по оживленню княгині та її сина (щоби дізнатися від них спосіб насилання мору на великі маси людей) та перетворення і капітана, і його команди на упирів у замку.

Але, як зазначалося вище, для Винничука характерне вплетення в пародійний дискурс і цілком серйозної проблематики. У такому випадку письменник вдається до сатири. Так у романі присутня сатира на літераторів-графоманів, яким вдалося врятуватися від репресій, і які за часів незалежності пафосно хизуються розповідями про переслідування та своєю роллю жертви режиму (Транквіліон Пупс). Сатиричним є й опис чиновницької бюрократії (події у ратуші містечка С.). Одна з ролей, яку грає пан Ліндер – капітан (спочатку КДБ, а потім СБУ) Тягни-Рядно – є сатирою на пристосуванців в Радянському Союзі.

У романі «Весняні ігри в осінніх садах» оприявлюється маска героя-коханця. За сюжетом головного героя покидає дружина і він, у намаганні її забути, розпочинає активне «любовне» життя. Твір прочитується як автобіографічний і через те, що містить численні вказівки на реального Юрія

Винничука (головний герой живе у Винниках, є письменником, працює у «Поступі», його перу належать «Діви ночі», ще незакінчений роман «Мальва Ланда» і под.), і завдяки коментарям письменника: «У «Весняних іграх...» я описав правду – те, що минулося» [Винничук 2011]. Проте роман не є суто автобіографією, а тому можемо говорити про маску в цьому творі як прийом містифікації читача. Містифікованими, а часом і стьобними є й окремі описи сексуального життя героя. Наприклад, зображення кохання з Лідкою: «[...] всередину піхви накладала мармуляди з червоних порічок і, коли я проникав туди, незвична прохолода охоплювала мене, і з кожним поштовхом чулося цявкання, мовби там хтось сидів і жадібно жвакував. Могла залити сметану, і тоді я збивав масло. Масло, збите в розкішниці, має незрівнянний смак, його можна їсти з самим хлібом, не накладаючи ані ковбаси, ані сиру, часом ми його стільки збивали, що я смажив на ньому грінки, яєчню, картопляні плячки і нічого не пригорало» [Винничук 2007, 139].

Проте постійний процес завоювання жінок, активне особисте життя є в першу чергу способом забути бувшу дружину, а не власне сутність героя. Такий спосіб життя є своєрідною помстою: кидаючи чоловіка, жінка звинуватила його в зрадах та бабійстві, але, як стверджує герой, то був суцільний «водоспад безглуздя». Те, що він носить маску героя-коханця стверджує й Мар'яна: «Я не знаю, як це сказати... але ви не той, за кого намагаєтесь себе видати... Ви інакший» [Винничук 2007, 111]. На мою думку, Винничук-автор дає читачеві досить прозорий натяк на дійсний стан речей.

Автобіографічною є й книга «Груші в тісті». Оповідки, зібрані в ній, ще до друку в збірці стали популярними, активно поширюючись у самвидаві, а найпопулярнішим було однойменне оповідання. За коментарями Винничука, у книзі описані окремі епізоди з його реального життя: часто з друзями вони жартували над дівчатами або над знайомими, видаючи себе за відомих поетів (М.Вінграновського, М. Воробйова), є тут й описи богеми 1970-х, взагалі реалій тих років, численних походеньок головного героя-пройдисвіта, як він сам себе називає. Автор спершу навіть збирався так і назвати збірку – «Записки пройдисвіта» – але редактор переконав внести правки. Твір, звісно ж, насичений численними містифікаціями, як реальними, так і вигаданими. За зізнанням самого Винничука: «У книжці «Груші в тісті» – суцільний стьоб» [Винничук 2011]. Тобто знову наявна маска блазня.

Отже, провідними концептами творчості Юрія Винничука є маска блазня й маска героя-коханця, які досить часто взаємонакладаються. Постійними ж засобами, які письменник використовує для творення художнього простору, є чорний гумор, іронія, сарказм, стьоб, еротизм та містифікація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с. 2. Винничук Ю. «У нас має бути гонор» [Електронний ресурс] / Ю. Винничук // «ЛітАкцент» – 2011. – 1 квітня. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/04/01/jurij-vynnychuk-u-nas-maje-buty-honor/>. 3. Винничук Ю. Весняні ігри в осінніх садах / Ю. Винничук. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2007. – 242 с. 4. Винничук Ю. Мальва Ланда / Ю. Винничук. – К.: Спадщина, 2012. – 464 с. 5. Гіряк М. таємниця роздвоєного обличчя: Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. – Л.: Літопис, 2008. – 286 с. 6. Голобородько Я. Психологізм...Епатажність...Феєричність...(Новітні тенденції української прози: Оксана Забужко та Юрій Винничук) / Я. Голобородько. // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 2. – С. 88-98. 7. Кохановская Т., Назаренко М. Бродячие дьяки и другие чудаки [Електронний ресурс] / Т. Кохановская, М. Назаренко // Новый мир – 2011. – № 8. – Режим доступу: <http://coollib.com/b/179451/read>. 8. Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. Т. 1 / [Авт.-уклад. Ковалів Ю.І.]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. 9. Поліщук О. «Стьоб» в українській сьогочасній літературі / О. Поліщук. // Слово і час. – 2009. – № 11. – С. 68 – 74.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013.

Рябенко М.Н., к.філол.н., асист.,
Институт филологии КНУ імена Тараса Шевченка

Концепт маски в творчестве Юрия Винничука

В статье рассматривается творчество современного украинского писателя Ю. Винничука. Анализируется концепт маски как приём, который автор использует во многих своих произведениях.

Ключевые слова: маска, ирония, сатира, стёб, мистификация.

Ryabchenko M., assistant, PhD
The Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

The concept of the mask in the Yuriy Vynnychuk's writings

The article analyses writings of the modern Ukrainian author Y. Vynnychuk, in particular, usage of the mask concept in his prose.

Key words: mask, irony, satires, jibing, mystification.